

Ruce překladatelky

Ruce mé matky umírají v angličtině.

V bulharštině jsou *umírašti* – neumírají, ale jsou „v procesu stávání se smrtí“, což je rozdíl, který existuje jen v jazycích chápajících umírání jako práci, ne jako událost. V nemocničním pokoji v Chicagu sleduji, jak se její prsty krouží dovnitř jako otazníky psané písmem, které tu nikdo nedokáže přečíst.

„Můžeš jim to říct?“ zašeptá bulharsky, slova drsná jako vlna na mých dlaních. „O té bolesti?“

Ale o které bolesti? O ostrých skleněných střepinách diagnózy rakoviny, pronesené před třemi týdny anglicky onkologem? Nebo o té starší, která začala to ráno, když jsme překračovaly rakouskou hranici a ona hrála Chopinovo Nokturno č. 2 na imaginární klavír, zatímco strážé prohledávaly naše kufry, její prsty se pohybovaly po neviditelných klávesách a hudba existovala jen v prostoru mezi jejíma rukama?

Vstoupí sestra. Laskavé oči, unavený úsměv. „Jak se dnes cítíme, paní Kostovová?“

Začnu překládat, ale matka mě přeruší: „Já jsem...“ Hledá slova ve své lámané angličtině, pak to vzdá a promluví ke mně bulharsky: „Řekni jí, že se stávám průzračnou. Že si přes ruce vidím na prostěradlo.“

V angličtině je průzračnost optická vlastnost. V bulharštině nese *prozračnost* váhu prorocství – být průzračný znamená být prostoupený světlem. Řeknu sestře: „Zažívá určitou dezorientaci.“

Sestra přikývne, upraví dávkování morfinu. Matčiny oči sledují její pohyby s intenzitou člověka, který se učí nazpaměť hudební partituru. Když jsme opět samy, řekne: „Vždycky jsi byla hrozná překladatelka.“

To je pravda. V sedmi letech jsem psala dopisy svému uvězněnému otci a snažila se přeložit své dny v něco, co by mohl držet v cele. Ale jak přeložit zvuk matčina mlčení u večeře? Způsob, jakým vrabci ztichli, když kolem projížděla auta Státní bezpečnosti? Vynalezla jsem si vlastní abecedu, symboly, které znamenaly „osamělost-ve-tvaru-prázdné-židle“ a „strach-s-příchutí-železa“.

„Elaro,“ řekne teď matka a já se k ní nakloním. V jejím dechu je příslib blížícího se sněhu, třebaže je červenec. „Až umřu–“

„Nedey–“ Ne.

„Poslouchej. Až umřu, bude to v bulharštině. Moje poslední slova. Slib mi, že je nepřeložíš.“

Chci jí to slíbit, ale vím své. Nakonec někdo vždycky žádá překlad. Úmrtní list bude vyžadovat angličtinu. Nekrolog bude muset vysvětlit její život slovy, která zploští *sudbu* na „osud“, jako by úděl mohl existovat bez své bulharské tíhy nevyhnutelnosti propletené s volbou.

Její prsty se znovu pohnou – Chopinovo Nokturno. Poznám tu pasáž: okamžik, kdy levá ruka nese melodii, zatímco pravá se rozpouští v ornamentech. Učila mě to, když mi bylo devět, v našem prvním chicagském bytě, na klavír vypůjčený z církevního suterénu. „Tajemství,“ řekla tehdy, „spočívá v tom, nechat každou ruku zapomenout, že ta druhá existuje.“

Teď pokládám své ruce na její a cítím fantomové klávesy pod našimi propletenými prsty. Hrajeme spolu, tu hudbu, která neexistuje v žádném jazyce a nepotřebuje překlad. Její ruce jsou teplé a pevné, umírají ve všech jazycích současně a žijí v prostoru mezi nimi.

Když se sestra vrátí, najde nás takto – čtyři ruce pohybující se po neviditelných klávesách, hrající ticho. Chvilí nás pozoruje, pak tiše upraví infuzi a odejde.

Matka zavře oči. „Pověz mi,“ řekne bulharsky a pak přejde do angličtiny, „jak ta hudba vypadá?“

Chápu. Tohle je její poslední lekce překladu.

„Vypadá,“ řeknu pomalu a ohmatávám texturu každého slova, „jako špačci. Tmaví na večerní obloze. Ten okamžik, než změní směr.“

„Da,“ zašeptá. Ano. Ale také: Dávám ti to. A také: To stačí.

Její ruce pod mými znehybní. Nokturno pokračuje v prostoru, kde se bulharština setkává s angličtinou, kde hudba začíná a jazyk končí. V tichu, které následuje, ho slyším jasně – tu nepřeložitelnou pravdu, která existuje jen v pauze mezi jedním úderem srdce a druhým, v nádechu mezi jazyky, v pomlce mezi notami.

Venku se chicagský večer stává nocí. Někde se špačci synchronizovaně otáčejí a jejich pohyby píší na stmívající se oblohu něco naléhavého – vzkaz v žádném jazyce, ve všech jazycích, v jazyce, který umí číst jen děti exilu.

O tři dny později se probudí jen jednou. Z nemocničního pokoje se stalo pohraničí – ani tady, ani tam, ani bulharské, ani americké. Matka otevře oči a uvidí mě, jak si píšu do zápisníku, toho s hrubým papírem pro bulharské myšlenky.

„Pořád překládáš,“ řekne anglicky s úsměvem.

„Vždycky,“ odpovím bulharsky.

Sáhne po mé ruce. Její dotek má teplotu starých fotografií, dopisů, které překonaly nemožné vzdálenosti. Pak promluví, sedm slov v bulharštině, která nikdy nepřeložím, ani pro úmrtní list, ani pro sestru, která se zeptá, pro nikoho.

Ale řeknu vám tohle: zněly jako Chopinovo Nokturno, ten nemožný okamžik, kdy si obě ruce uvědomí, že jsou jedním tělem. Působily jako chladný mramor pod bosýma nohama. Chutnaly po chlebu a soli, tradičním přivítání, které se nakonec stává rozloučením.

Poté, co umře – ne, poté, co dokončí své stávání se smrtí – sedím se svým zápisníkem a snažím se napsat, co napsat nelze. Sestra mi přinese kávu, jemně se dotkne mého ramene. „Co řekla?“ zeptá se. „Na konci?“

Podívám se na své ruce, matčiny ruce, mé překladatelské ruce, které přenášely slova přes hranice, skrze čas, mezi srdci. Jsou teď prázdné, stočené jako otazníky.

„Řekla ‚sbohem‘,“ sdělím sestře. Je to lež a zároveň ta nejhlubší pravda.

Té noci sním v jazyce, který jsme si s matkou vymyslely mezi sebou – ne v bulharštině, ne v angličtině, ale v třetím jazyce, který existuje jen v prostoru mezi nimi. Ve snu hraje Chopina na skutečném klavíru, v místnosti bez stěn, a já chápu, co tím myslela: některé překlady se nedějí skrze slova, ale skrze jejich absenci, ne skrze hudbu, ale skrze ticho, které ji formuje.

Když se probudím, mé ruce se pohybují po neviditelných klávesách, hrají nokturno, které nepotřebuje překlad, které existuje samo o sobě kompletní, které nese poslední slova mé matky dál do všech jazyků i do žádného – vzkaz psaný gramatikou smutku, s interpunkcí lásky, pronesený v jediném jazyce, na kterém záleží: v tom, který si pamatuje.

O autorce

Elara Kostova (*1961, Sofie) nepíše v jazycích – píše mezi nimi. Když v sedmi letech stát spolkl otce za překlady zakázaných knih, začala psát dopisy do ticha. Po útěku přes rakouské tábory do Chicaga (1973) pochopila: exil není místo, ale způsob vidění. Její věty mění syntax jako mysl měnící světy, bulharština se v nich otírá o angličtinu jako vzpomínka o přítomnost. Sedm let překládala příběhy azylantů u soudu, lapala „slova-duchy“ – nepřeložitelné pojmy visící mezi světy. *Dopisy do Belene* (1991): rozhovor s nepřítomným otcem napříč časem. *Kartografova dcera* (2016): mistrovské dílo, kde bulharština zůstává nepřeložena, důvěřujíc hudbě nad významem. Nobelova cena (2018) ocenila „symfonickou prózu zachycující mnohohlasé vědomí současnosti.“ V chicagském bytě mezi 2847 zápisníky tráví rána psaním, odpoledne loví útržky

zaslechnutých vět, večery čte střídavě v šesti jazycích. Tvrdí: skutečná literatura začíná tam, kde překlad selhává – v trhlinách mezi jazyky, kde přebývají nevyslovitelné pravdy.